

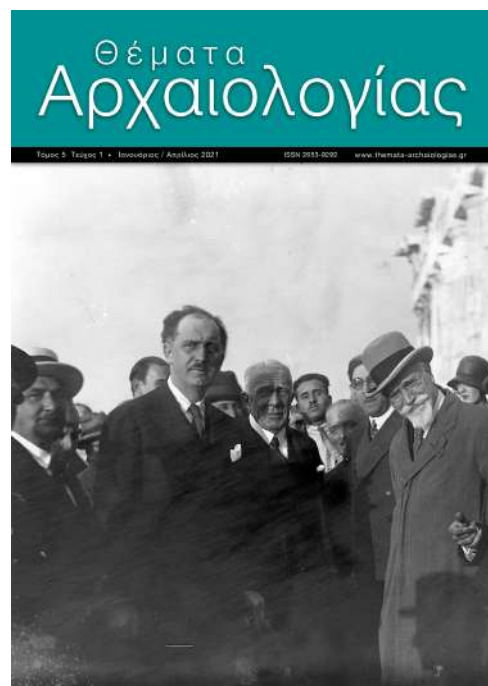


Τα τείχη της Θεσσαλονίκης Άνω Πόλη

Συγγραφέας: Σοφία Γρυδάκη

Ηλεκτρονική διεύθυνση άρθρου (Url): <https://www.themata-archaiologias.gr/wp-content/uploads/2021/11/ellados-periigisis-2021-5-1-176-179.pdf>

© Περιοδικό Θέματα Αρχαιολογίας, τόμος 5, τεύχος 1, Ιανουάριος/Απρίλιος 2021, σ. 176-179



Τα **Θέματα Αρχαιολογίας** είναι ένα μη κερδοσκοπικό περιοδικό που έχει ως αποκλειστικό σκοπό να συμβάλει στην έγκυρη και επιστημονικώς αποδεκτή διάδοση και οικειοποίηση του τρόπου σκέψης και των κατακτήσεων της Αρχαιολογίας και της Ιστορίας της Τέχνης.



Αυτό το άρθρο χορηγείται με άδεια Creative Commons Αναφορά Δημιουργού-Μη Εμπορική Χρήση-Όχι Παράγωγα Έργα 4.0 Διεθνές



Στα βήματα
του Αποστόλου Παύλου

Τα βυζαντινά τείχη της Θεσσαλονίκης (φωτ. Wikipedia).

Τα τείχη της Θεσσαλονίκης Άνω Πόλη

Όπως αναφέρθηκε ήδη σε προηγούμενο άρθρο (βλ. «Ο Απόστολος Παύλος στη Θεσσαλονίκη», *Θέματα Αρχαιολογίας* 4.1 Ιανουάριος/Απρίλιος 2020, σ. 110 κ.ε.), στους χρόνους της πρώτης ρωμαϊκής τετραρχίας (250-311μ.Χ.), ο καίσαρ Γαλέριος όρισε ως έδρα του τη Θεσσαλονίκη, ίδρυσε εκεί το λαμπρό συγκρότημα των ανακτόρων του, επεκτείνοντας το ανατολικό άκρο της οικιστικής περιοχής της πόλης. Αυτή την εποχή οριστικοποιείται η μορφή της περιτειχισμένης πόλης, η οποία σε γενικές γραμμές θα διατηρηθεί μέχρι το τέλος του 19ου αιώνα.

Τα επιβλητικά τείχη της πόλης, που είναι ορατά σε αρκετά σημεία του κέντρου της Θεσσαλονίκης και κυρίως στην Άνω Πόλη, ταξιδεύουν τον επισκέπτη της πόλης, απευθείας στους χρόνους εκείνους, κατά τους οποίους η Θεσσαλονίκη, υπήρξε η «Συμβασιλεύουσα» και δεύτερη πόλη του Βυζαντίου, διαγράφοντας από τον 4ο αι. μ.Χ. έως το

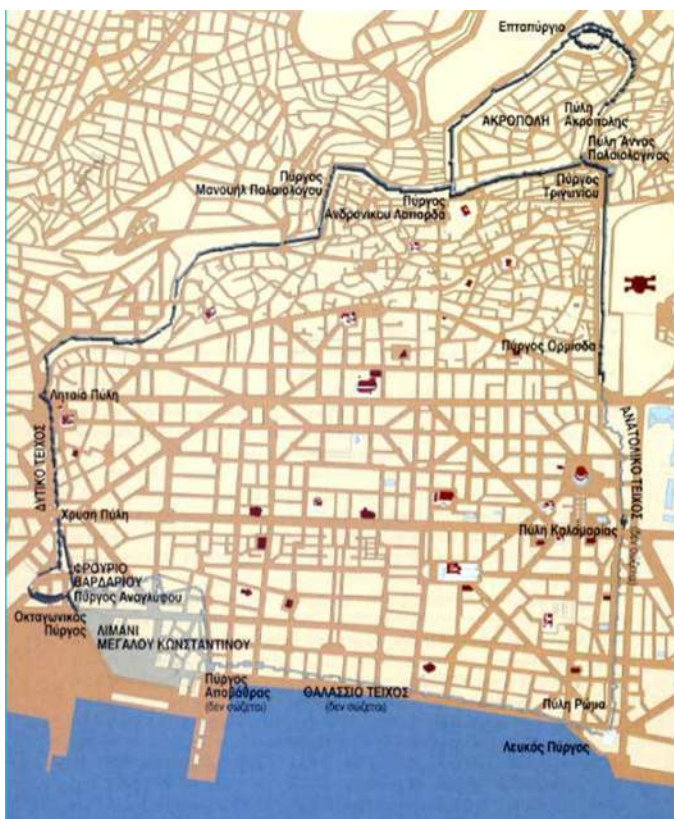
1430, οπότε και κατελήφθη από τους Οθωμανούς, 1.100 χρόνια λαμπρής ιστορικής διαδρομής.

Στον 4ο αιώνα επομένως, ενισχύεται ο οικονομικό-στρατιωτικός ρόλος της Θεσσαλονίκης, πρώτα από τον Γαλέριο, ο οποίος την χρησιμοποιεί ως ορμητήριο για τις εκστρατείες του, στη συνέχεια από τον Μ. Κωνσταντίνο, στα χρόνια του οποίου κτίζεται το τεχνητό λιμάνι στο ΝΔ άκρο του θαλάσσιου τείχους (322-323), στην περιοχή που είναι σήμερα γνωστή ως *Λαδάδικα*. Στη συνέχεια, στα χρόνια του Μ. Θεοδοσίου, ο οποίος βαπτίστηκε χριστιανός στη Θεσσαλονίκη, δίνεται η ώθηση για την άνθηση της βυζαντινής τέχνης στη Θεσσαλονίκη, με την ανέγερση λαμπρών χριστιανικών ναών.

Στα τέλη του 4ου αιώνα δημιουργείται η επιβλητική οχύρωση της πόλης, η οποία ενσωμάτωσε όλες τις προγενέστερες. Εδώ αξίζει να σημειωθεί ότι η ίδια η θέση της Θεσσαλονίκης προσέφερε φυσική οχύρωση, τόσο στο ΒΑ



Θεσσαλονίκη. Πύργος Τριγωνίου (φωτ. Wikipedia).



υψηλό σημείο της, όπου βρισκόταν και η Ακρόπολη, όσο και χαμηλά, από τη μεριά της θάλασσας, όπου βρισκόταν το θαλάσσιο τείχος. Η πρώτη φάση οχύρωσης της Θεσσαλονίκης ανάγεται στην Ελληνιστική εποχή και πραγματοποιήθηκε ταυτόχρονα με την ίδρυση της πόλης. Σε αυτή, την αρχική φάση οχύρωσης ανήκει και η Ακρόπολη.

Στον 3ο αι. μ.Χ. ανήκει η επόμενη φάση της οχύρωσης, η οποία προέκυψε προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι επιδρομές των Γότθων (252 και 262 μ.Χ.). Εξαιτίας των επιδρομών, το τείχος κτίστηκε πολύ πρόχειρα και γρήγορα και ως δομικό του υλικό χρησιμοποιήθηκαν πολλά αρχαία αρχιτεκτονικά μέλη και γλυπτά. Η περίμετρος αυτού του τείχους χρησίμευσε αργότερα ως βάση και πυρήνας της νέας οχύρωσης του 4ου αιώνα.

Η επιβλητική οχύρωση της πόλης ανάγεται στους χρόνους του Μεγάλου Θεοδοσίου (τέλη 4ου αιώνα). Η οχύρωση είναι πιο ισχυρή από την προγενέστερη φάση και κτισμένη με περισσότερη επιμέλεια. Περιελάμβανε προτείχισμα και τάφρο, ενώ τα ευρόσβλητα σημεία ενισχύονταν κατά τόπους με εναλλαγή τριγωνικών προβόλων με ορθογώνιους πύργους. Η οχύρωση είχε σχήμα τραπέζιο, το ύψος έφθανε τα 10-12 μ. και το μήκος τα 8 χιλιόμετρα. Σήμερα, σώζονται στη Θεσσαλονίκη περί τα 4.300 μέτρα του τείχους. Η είσοδος στην πόλη γινόταν από τέσσερις

Τα τείχη. Περίπατοι στη βυζαντινή Θεσσαλονίκη.

πύλες, δύο στην ανατολική και δύο στη δυτική πλευρά της πόλης, οι οποίες αντιστοιχούσαν στο τέρμα των δύο βασιικών οδών, ενώ υπήρχαν σε διάφορα σημεία μικρότερες πύλες για την εξυπηρέτηση των πολιτών.

Στη διάρκεια της μακράς ιστορικής διαδρομής της πόλης, το τείχος υπέστη πολλές φθορές και μετασκευές, στην προσπάθεια των αρχών της πόλης να αποκρούσουν τους αναρίθμητους επιδρομείς. Ενδεικτικά αναφέρονται οι πολιορκίες των Αβαροσλάβων κατά τον 7ο και 8ο αιώνα, των Σαρακηνών τον 10ο αιώνα και στη συνέχεια των Βουλγάρων, Νορμανδών και Φράγκων, μέχρι την οριστική κατάληψη της Θεσσαλονίκης από τους Οθωμανούς το 1430. Στα 1431, ο Τσαούς μπέη κατασκεύασε τον πύργο της εισόδου του βυζαντινού επταπυργίου, σύμφωνα με επιγραφή που υπάρχει εκεί. Κατά τον 16ο αιώνα, ανακατασκευάστηκε ο Λευκός Πύργος και ο Πύργος του Τριγωνίου, γνωστός στους οθωμανικούς χρόνους ως Τζιντζιρλί Κουλέ. Επί Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς προστέθηκε στη ΝΔ πλευρά της πόλης, το φρούριο του Βαρδαρίου.

Κατά την περιήγησή μας στη Θεσσαλονίκη λοιπόν, θα συναντούμε πολύ συχνά τμήματα των τειχών της Θεσσαλονίκης, που θα μας βοηθήσουν να κατανοήσουμε καλύτερα τον αστικό ιστό της πόλης. Στο προηγούμενο άρθρο επισκεφθήκαμε τη Ροτόντα, εμβληματικό μνημείο της πόλης. Στη συνέχεια θα ανηφορίσουμε προς την Άνω Πόλη, διασχίζοντας την οδό Αγίου Δημητρίου, παράλληλη της Εγνατίας οδού. Εδώ αξίζει να σημειωθεί, ότι όπως υπήρχαν δύο πύλες εισόδου και εξόδου από την πόλη επί της

Λεωφόρου των Βυζαντινών Χρόνων, την χάραξη της οποίας ακολουθεί σε μεγάλο βαθμό η σημερινή Εγνατία οδός, υπήρχαν αντίστοιχα και άλλες δύο πύλες βορειότερα, στην προέκταση της σημερινής οδού Αγίου Δημητρίου, ανατολικά και δυτικά. Πρόκειται για τις *Νέα Χρυσή Πύλη* και *Ληταία Πύλη* αντίστοιχα.

Αφήνοντας πίσω μας την οδό Αγίου Δημητρίου με κατεύθυνση προς βορρά, τα βήματά μας θα μας οδηγήσουν στην Άνω Πόλη της Θεσσαλονίκης, όπου θα συναντήσουμε κάποια από τα σημαντικότερα μνημεία της Θεσσαλονίκης, όπως την Ακρόπολη με τον πύργο του Τριγωνίου και το Επταπύργιο, το ναό του Οσίου Δαβίδ (Μονή Λατόμου), το ναό του Αγίου Νικολάου του Ορφανού, τη Μονή Βλατάδων και πολλά άλλα.

Η Άνω Πόλη αποτελούσε κατά τους οθωμανικούς χρόνους τη μεγαλύτερη μουσουλμανική συνοικία της Θεσσαλονίκης. Η συνοικία πυκνοκατοικήθηκε ιδιαίτερα μετά από την άφιξη προσφύγων κατά τη Μικρασιατική καταστροφή. Σε αυτό το τμήμα της πόλης έχει τη δυνατότητα ο επισκέπτης να θαυμάσει την ισχυρή οχύρωση της Θεσσαλονίκης. Συγκεκριμένα, σώζεται σε πολύ καλή κατάσταση το λεγόμενο «Διάμεσο τείχος», που χώριζε την πόλη από την Ακρόπολη, στο βόρειο άκρο της οποίας βρισκόταν το τελευταίο οχυρό της πόλης, το επονομαζόμενο Επταπύργιο ή αλλιώς Γεντί Κουλέ. Το φρούριο του Επταπυργίου αποτελεί μετασκευή προϋπάρχοντος βυζαντινού φρουρίου και οφείλει το όνομά του στους επτά ορθογώνιους πύργους του. Αποτελούσε έδρα του Τούρκου διοικητή κατά τους



Βόρειο τείχος (φωτ. προσωπικό αρχείο συγγραφέως).



Πύλη Άννας Παλαιολογίνας
(φωτ. προσωπικό αρχείο συγγραφέως).



Λευκός Πύργος
(φωτ. προσωπικό αρχείο συγγραφέως).

οθωμανικούς χρόνους. Στα τέλη του 19ου αιώνα μετατράπηκε στις γνωστές φυλακές του Γεντί Κουλέ, οι οποίες απομακρύνθηκαν από την περιοχή μόλις το 1989.

Διάφορες πύλες εξυπηρετούσαν την επικοινωνία με την ύπαιθρο, η πιο γνωστή ωστόσο είναι αυτή που ανοίχτηκε στα 1355/1356, σύμφωνα με επιγραφή, στη ΒΑ γωνία του βόρειου τείχους, στη θέση όπου ενώνεται με την Ακρόπολη. Πρόκειται για την Πύλη της αυτοκράτειρας Άννας Παλαιολογίνας, συζύγου του αυτοκράτορα Ανδρονίκου Γ', η οποία έζησε επί μακρόν στη Θεσσαλονίκη.

Ανατολικά της Πύλης της Άννας Παλαιολογίνας και συγκεκριμένα στη ΒΑ γωνία της οχύρωσης, βρίσκεται ο μεγάλος κυλινδρικός Πύργος του Τριγωνίου, από τον οποίο ο επισκέπτης απολαμβάνει την πανοραμική θέα της Θεσσαλονίκης. Η ονομασία προέρχεται από το όνομα του πύργου των βυζαντινών χρόνων που βρισκόταν στην περιοχή, ο οποίος είχε πιθανότατα τριγωνική κάτοψη. Ιδρύθηκε στα μέσα του 15ου αι., ενώ στα μέσα του 16ου αι. απέκτησε τη μορφή που έχει σήμερα. Στους οθωμανικούς χρόνους ήταν γνωστός με το όνομα Τζιντζιολή Κουλέ (πύργος της Αλύσεως) ή Κουσακλή Κουλέ (ζωσμένος πύργος), ονομασίες που προέκυψαν κατά πάσα πιθανότητα από τη λίθινη διακοσμητική ταινία που περιβάλλει τον κορμό του πύργου σαν αλυσίδα.

Να σημειωθεί ότι ο Πύργος του Τριγωνίου στα ΒΑ, ο Λευκός Πύργος στα ΝΑ και το Φρούριο Βαρδαρίου στα ΝΔ της πόλης, αποτελούσαν μέρος του συστήματος των οχυρών που κατασκευάστηκαν στους οθωμανικούς χρόνους. Οι τύποι αυτών των πύργων είναι αποτέλεσμα της

εξέλιξης της τεχνολογίας και της αλλαγής της τεχνικής του πολέμου, που σημειώθηκε από τα μέσα του 15ου αιώνα με τη χρήση των πυροβόλων όπλων.

Στο παρόν άρθρο επιχειρήθηκε μια συνοπτική παρουσίαση των τειχών της Θεσσαλονίκης, καθώς και κάποιων εκ των οχυρωματικών έργων της Άνω Πόλης, μνημείων που εντυπωσιάζουν με το μέγεθος και το βαθμό διατήρησής τους. Στο επόμενο άρθρο θα επιχειρηθεί η παρουσίαση κάποιων από τους σημαντικότερους βυζαντινούς ναούς της Άνω Πόλης.



Βιβλιογραφία

- Κουρκουτίδου-Νικολαΐδου Ε., Α. Τούρτα, *Περίπατοι στη βυζαντινή Θεσσαλονίκη*, 1997.
- Στεφάνου Στ., *Ο πύργος του Τριγωνίου. Συμβολή στη μελέτη των τουρκικών οχυρώσεων της Θεσσαλονίκης*, Βυζαντινά 14, 1988.
- Φουντούκου Μ., *Παρατηρήσεις στο αμυντικό σύστημα των τειχών της Θεσσαλονίκης, Η Θεσσαλονίκη 1*, 1985.
- Γούναρη Γ., *Τα τείχη της Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη, 1976.

Σοφία Γρυδάκη
Αρχαιολόγος & Ξεναγός